

ORTODOKSIJA I ORTOPRAKSIS

(spoznati i »činiti« istinu)

Jordan Kuničić OP

Pretpostavljam da se izrazom »ortodoksija« razumijeva ispravnost naučavanja, dakle istina, ispravno mišljenje, a izrazom »ortopraksis« namjeravam naglasiti ispravnost djelovanja ili provođenje u djelo ispravnog mišljenja, istine. Recimo doslovno sa sv. Ivanom »činiti istinu«, tj. raditi što je pošteno, ravnati se u životu i u djelovanju prema misli Božjoj, a ta je misao *istina* (Iv. 3,21).

Netom se spomene taj odnos između *spoznaje* istine i njenog *oživotvorenja* (recimo i ovako: između teorije i prakse, nameće nam se poznata istina da je netko Marxovu filozofiju nazvao jednostavno »filozofija djela«, filozofija prakse ili akcije. Jer to je izvjesno da se u Marxa teorija i praksa nužno traže, isprepliću, recimo nekako i poistovjećuju.

Dovoljno nam je u tu svrhu navesti samo nekoliko misli. Iz Marxovih TEZA O FEUERBACHU doznajemo da su filozofi malo zadužili svijet time što su ga samo različito tumačili. Ostali su u suhoj teoriji. Nešto je važnije od teoretiziranja, naime: »Radi se o tome da se svijet izmijeni«. A neće se izmijeniti lijepim riječima, bit će potrebna i revolucionarna akcija ili praksa, to je praktično-kritička djelatnost. Čemu raspravljanje o tome je li naše mišljenje stvarno ili nestvarno, da li mu doista nešto odgovara izvan nas, ako to mišljenje izoliramo od prakse, rastavimo od provođenja u djelo. Takav bi posao bio »čisto skolastičko pitanje«. I pamtim o osobito ovu izreku: »Čovjek mora u praksi dokazati istinu, tj. stvarnost i moć svoga mišljenja«.

Ovdje nas ne zanima kako je Marx došao do te ideje, razvijajući ili ispravljajući Hegelov idealizam. Niti se ovdje radi o tome kako je Marx izložio kritici Feuerbachovo poimanje djelatnosti ili prakse. Predmet je ovog članka taj da pokažem neke elemente iz kojih će se vidjeti u kakvu su odnosu u kršćanstvu te vrednote znanja i djelovanja, teorije i prakse, misli i djela, istine mišljenja i istine života. Je li istina da je u kršćanstvu veza između teorije i prakse prisilna, arbitarna ili proizvoljna? Krist je proveo savršeno jedinstvo između »učiti« i »činiti« (Dap, 1,1), pa se pita: nije li kršćanstvo u tome »zatajilo«?!

Krivo bi bilo misliti da je Marx bio neki zagrižen protivnik filozofije. Naprotiv, bio je filozof. Tražio je definitivno tumačenje stvari i zbiivanja. Predlagao je rješenja velikih životnih problema. Zašao je u labirint prirode. Nastojao je odgonetnuti problem opstanka i sudbine čovjeka itd. Ali njegova filozofija ima za cilj stvarnost, izmjenu stvarnosti. Dijalektička revolucionarna koncepcija želi obračunati sa statičkom koncepcijom svijeta u prilog dinamičkoj koncepciji.

Isto tako bi bilo krivo misliti da je Marx osporavao vrijednost ispravne nauke, istine. Naprotiv, nauka ili doktrina upravlja praksom, a praksa postaje opet sredstvom i kriterijem istine. Potrebna je ispravna teorija, potrebni su principi, bitni zakoni, jer »bez revolucionarne teorije nema revolucionarnog pokreta« (Lenjin). I traži se bezuvjetno pristajanje uz načela. Osuđuje se svako trgovanje načelima, svako pravljenje koncesija.

Recimo kratko: jedinstvo teorije i prakse nalazi se u središtu marksizma, i, priznajmo, neki su nosioci marksizma inkarnirali taj sklad između umovanja i djelovanja, teorije i prakse, revolucionarne ideje i revolucionarne prakse.

Čemu ovaj uvod? Prije svega zato da uvidimo kako je Marx u kršćanstvu koje je imao pred očima konstatirao udaljenost od kršćanske istine u praksi. Liberalci, kapitalisti, teolozi hegelovske škole i drugi dokazivali su u praksi da se religija zatvara »unutar čovjeka«, a da ekonomski, socijalni i politički život može ići svojim paradoksalnim ili monstruoznim putem. Tako je ono »patološko« u vjeri učvrstilo Marxa da religiju osudi kao nezainteresiranu za nesklad, nered ili nepravdu u svijetu. I Marxova je mladenačka religioznost sva obilježena tom tendencijom da kršćanstvo shvati jedino kao humanizam.

Jedno priznanje

Taj uvod poslužit će nam također da shvatimo nastojanja nekih današnjih teologa da usvoje misao kako je »ortopraksis kriterij verifikacije ortodoksije«, tj. kako se kršćanstvo ne smije shvatiti kao teorija, nego da mu je aktivno angažiranje u svijetu bitno, da spada u njegovu strukturu.

Ta nastojanja današnjih teologa ne sprečavaju nas da priznamo kako je socijalni katolicizam u svojoj formaciji od Lava XIII trpio od mnogih nesuglasica, i kako mu je nedostajala jedinstvena akcija. Recimo s jednim uvažanim poznavaoцем katoličke društvene nauke: »Nijedan katolički mislilac nije mogao uzidati u zgradu socijalnog katoličkog pokreta ono što je Marx realizirao u fazi početnoga sorijalizma: jedinstvo akcije (nastupa) na bazi univerzalno prihvaćene doktrine.«¹

Hoćemo li reći da je uzrok te »nadmoći« marksizma u tome što je kršćanstvo bilo izgubilo (i gubi danas) svoju snagu? Što je htjelo samo obnoviti »duh« ili nutrinu«, a zatvorilo oči pred vanjštinom? Što je

¹ C. Van Gestel, *La doctrine soc. de l'église*, 1963, str. 75. Korporativisti, katolički liberalci, demokrati, socijalisti, pristaše paternalizma svojim međusobnim neslaganjem bili su zaprekom da se socijalni katolicizam brzo pokaže na djelu.

čovjeka promatralo i liječilo jednostrano? Ili je kršćanski genij bio preoprezan te je u očima masa postao samo čuvarom konformizma? Recimo kratko: što je kršćanstvo »zatajilo« na djelu? Kao sol izbljutavjelo pa hrani života nije davalo ni ukusnosti ni jakost začina?

Bez nekog osjećaja manje vrijednosti budimo svjesni da je marksizam ne samo odlučno i neposredno htio sve promijeniti, nego da je manje izbirljiv u sredstvima, a kršćanstvo takav stav ne može potpisati. Sv. Pavao je ljubomorno ustao protiv kleveta ondašnjih protivnika kršćanstva koji su predbacivali da kršćani naučavaju kako cilj opravdava sredstva. Kršćanstvo će uzeti kao svoju životnu i znanstvenu baštinu da se ne smije činiti što je u sebi zlo u svrhu da se postigne neko dobro (Rim. 3,8).

Tu se, eto, nalazimo pred paradoksom. Kršćanstvo mora živjeti u svakome od svojih pripadnika. I svaki postupak kršćanina mora biti u znaku pravednosti i ljubavi, pravednosti kao integralne životne opcije (svetost) i u znaku ljubavi koja je pokretač i informatorski princip svakog djelovanja, da ono bude osmišljeno u liku vječnosti.

Ali, kršćanin skreće s puta netom zaboravi da upravo ta integralna pravednost i transformatorska ljubav *traže* da bude dosljedan na djelu. Ako pokraj nereda i nepravdi u svijetu prolazi kao tuđin kojega se ne tiče sudbina obespravljenih, gladnih, potlačenih itd., izdao je tu pravednost i tu ljubav. Zaboravio je na sadašnjost, time ugrozio i budućnost, a zanijekao i prošlost. Postao je potpun dezertar svojega životnog zvanja.

Ne bih rekao da je kršćanstvo zanijekalo tu pomirbu između vrednota znanja i djelovanja, teorije i prakse, nego bih radije naglasio kako je bilo uvijek teško i kako će to biti do kraja svijeta teško stvoriti pravilan sklad između životne dosljednosti (radikalnosti) i poštivanja prava bližnjega, poštivanja u njemu njegova ljudskog dostojanstva. Ne smijem s njim postupati bezobzirno ni onda kada ga nastojim ispraviti, privesti na pravi put.

Činjenično stanje

Lav XIII je odmah na početku svoje enciklike *Rerum novarum* označio ulogu Crkve *de iure* i *de facto*. Upozorio je i na sklad ili na pomirenje ideje i prakse, teorije i djela. Punim pravom naglašava trajnu sposobnost Evanđelja, koje snagom nauka upućuje na to da se borbe ili posve slegnu ili, uklonivši suprotnosti, postanu blaže. Načela Crkvenog nauka imaju dalekosežan praktički domet. Tako Crkva naučava o smislu nejednakosti, o tegobama i patnjama kao posljedicama prirođenog čovječjeg defektabilneta (iskonski grijeh), potiče sve na vršenje dužnosti, a svima stavlja kao uzor ispravno shvaćanje života, bogatstva i bijede u Kristu. Čitavo se čovječanstvo sastaje u bratstvu otkupljenja i zajedničkoj konačnoj svrsi. Koliko je pak u prošlosti Crkva obnavljala ljudsko društvo to spada u objektivnu povijest, i to obično nitko i ne niječe, jer je ta povijest posve jasna.²

² Lav XIII, *Rerum novarum*, u izdanju *Socijalni katolicizam*, Zagreb 1942, br. 13—25.

Činjenica je da glas Lava XIII nije ostao potpuno u pustinji. Pijo XI u enciklici *Quadragesimo anno* govori kako su ga poslušali i izrazili mu žarku ljubav ne samo katolici nego i drugi, npr., zakonodavci, i oni koji se bave socijalnim i ekonomskim pitanjima. S najvećom radošću prihvatili su taj glas radnici, napose katolički socijalni učitelji i radnici.³

Prvi je vatikanski sabor mogao s punim pravom ustvrditi da je Katolička crkva sama po sebi, ako uočimo njeno čudesno širenje, dokaz izvanredne svetosti i neiscrpljive plodnosti na svima sektorima ljudskog života, na području svih ljudskih vrednota, velik i trajan motiv vjerodostojnosti i neosporivo svjedočanstvo svoje božanske misije.⁴ U tom smislu netko reče ovako: iako je svrha Crkve prije svega sakramentalna, propovijedanje riječi Božje i dijeljenje sakramenata, ona ipak ne bi bila više učinila dobra čovječanstvu da joj je prvotna svrha bila upravo socijalna, recimo ekonomsko-materijalna.

Drugo svjetlo

Ne zavaravajmo se. Drugi vatikanski sabor priznaje da pripadnici Crkve ne žive onim žarom kakvim bi trebali živjeti. Zbog toga odijeljena braća vide masku na njezinu licu, ne vide njezino pravo lice, što je uzrokom da se kraljevstvo Božje u svojem širenju nekako koči.⁵ I kada Sabor dijalogizira sa svijetom priznaje da je u Crkvi bilo nevjernih pripadnika, neposlušnih Duhu. Crkva je i u ovo naše doba svjesna kako je raskorak između onoga što propovijeda i postupanja onih kojima je ta riječ Evanđelja povjerena. Defekte prošlosti i sadašnjosti moramo uklanjati, da se ne spriječi širenje Evanđelja.⁶

To trijezno odmjerivanje situacije nekima se čini odviše taktično. Prisustvujemo nekoj vrsti pokoncilskog kompleksa manje vrijednosti. Ima ih koji nepozvani, nepitani, možda iz nedostatka solidnog pijeteta prema svojoj duhovnoj obitelji, možda iz osjećaja manje vrijednosti, možda iz prozirnog demagoškog samopotcjenjivanja, uveličavaju ili pretjerano naglašavaju crne strane kršćanstva i katolištva. Dao Bog da barem ti tužitelji budu bez farizejske hvalisavosti autentični svjedoci integralne vjerske istine! One teoretske i one praktične!

Ne znam kada je počelo ovo nabacivanje kamenjem na Crkvu, i to od njoj bliskih ili od njenih sinova. Znam da su A. Gide i N. Berdjajev, a za njima drugi, nekako uvjerljivo tvrdili da je komunistička »istina« rezultat činjenice da su kršćani izdali kršćanstvo.⁷ Svi se moramo složiti u tome da nije kršćanstvu potrebno nijekati zlo što se zbivalo ili zbiva u njegovoj povijesti, pa tako ni Katoličkoj crkvi, ali nije nikakav znak plemenitosti ni kreposti širiti, isticati, govornički naglašavati defekte koji su neminovno vlastitost svih ljudi, bilo kojoj zajednici oni pripadali. Jer, i vjernici su ljudi.

³ Pio XI, *Quadragesimo anno*, u istom izdanju, str. 50 sl.

⁴ U poglavlju *De fide*, 3, vidi Denz 3013.

⁵ *Unitatis redintegratio*, br. 4, u izd. Dehoniana, br. 513.

⁶ *Gaudium et spes*, br. 43, u izd. Dehoniana, br. 1459.

⁷ D. De Rougemont u *Komunizam i kršćani*, Zagreb 1937, str. 216.

Ne bih, dakle, općenito ustvrdio da su vjernici izdali svoju vjeru, niti da su kršćani općenito izdali kršćanstvo. Da ima pojedinih izdajnika i mlohavih, to je očito. A tko nije barem djelomice grešnik i izdajica? Nijedan vjernik ne misli da mu je tuđe bilo što što je doista ljudsko. Bolje bi bilo nastojati da se ti defekti umanje ili uklone, nego uživati u njihovoj analizi i, možda, u sablažnjavanju drugih.

Možda bi se moglo reći da naglasak na nepotpunoj dosljednosti vjernika u praksi proizlazi iz mentaliteta današnjice. Taj se mentalitet očituje u nekom radikalizmu, u tendenciji da se ideje provedu u djelo, u revolucionarnom duhu. Nije li to kao neka korizma današnjice? Neki intiman poziv na savršenstvo, na osvješćenje, na obraćanje?

Čini mi se da J. Leclercq nije pretjerao upozoravajući na činjenicu da je kršćanski moral u praksi onaj naravni moral, zajednički nama i poganima ili nevjernicima. U posljednja dva stoljeća broj se nevjernika na Zapadu povećao, a njihov moral nije različit od katoličkog morala. To barem nije u nekim sektorima javnog života. Unutar obiteljskog života taj se moral nekako sačuvao, ali »kada se radi o profesionalnoj svijesti, ili o respektu prema istini i pravедnosti, ili o političkim razmiricama, ne opažaju se znatne razlike, a susrećemo se s nevjernicima koji se mogu ponositi moralnošću višega stupnja od katolika, iako ovi prakticiraju kreposti religioznosti i obiteljskog morala.«⁸

Ako zavirimo unutar same vjere, unutar kršćanstva ili katolištva ne možemo zaniijekati da je upravo u ovo pokoncilsko doba horizontala otela prvenstvo vertikalni. Proživljuje se velika kriza duhovnosti. Kult zemlje se širi, nada u zemaljsko potiče, naglasak se postavlja poglavito na ljudske probleme, tehnicizam zahvaća sve slojeve, pretjerani aktivizam, kritikizam vjere i Crkve, prezir svega što je kodificirano, kriza kvalitativnih i kvantitativnih zvanja u Crkvi. E. Rideau govori o tome kako slabi vjera, kako se kršćanstvo neopravdano reducira na humanizam, gubi se osjećaj Boga i onoga što je sakralno, osiromašuje se kršćanska egzistencija, zaboravlja se jedinstvena originalnost kršćanstva i otajstvo križa, zabacuju se čisto religiozni motivi itd.⁹ U istom smislu govori Rahner da smo svi postali mediokriteti i buržuji, daleko od križa, pomirljivi s onima koji se ne vode vjerom — ufanjem — ljubavi. Ne živi se specifičnim kršćanskim životom, oprečnim »svijetu«, radije se vjera svodi na intelektualne operacije, na ideju.¹⁰

Objektivni red ortodoksije

Ako postoji objektivni red istine, teoretske i praktične, objektivni red morala, koji postoji prije čovjeka i iznad čovjeka i neovisno o čovjeku, jedinstvo između teorije i prakse, doktrine i djelovanja poprima neko relativno značenje, jer jedino postoji u sebi, iako se drugo s njim ne podudara, kao što postoji sunce neovisno o tome skrivaš li se pred njegovim

⁸ J. Leclercq, *Saisir la vie a pleines mains*, izd. Casterman, 1965, str. 160.

⁹ U kolekciji *Sept problèmes capitaux de l'église*, izd. Fayard, 1969, str. 93—94.

¹⁰ *Ist. mj.* str. 49.

zrakama, svjetlom i toplinom. Ispravno piše Ducattillon: »U doktrinar-
nom pogledu odlučuje samo istina, u pogledu praktične djelatnosti, i raz-
boritost mora imati svojeg udjela.«⁴¹ Prema tome, problem istine posje-
duje svoju zakonitost te se može ostati na čisto spoznajnom (doktrinar-
nom, idejnom) redu.

U gnoseološkom pogledu susrećemo objektivnost izvjesnosti i spozna-
je. Razne istine metafizičkog, fizičkog i moralnog reda blistaju nam
u neposrednoj izvjesnosti (evidenciji). Osnovni principi razuma su u sebi
i po sebi jasni (a znanstveni su zaključci posredno jasni). Nikada nitko
nije sumnjao u to da svaki učinak ima svoj uzrok, da je cjelina veća od
dijela, da nije moguće u isto vrijeme i s istog gledišta o istom predmetu
reći i *jest* i *nije* itd. Taj sjaj izvjesnosti našli smo u svijetu oko nas
i u nama. Jednog dana smo postali svjesni da je u nama upisan naravni
moralni zakon. Ravnamo se po empirijskoj izvjesnosti elementarnih istina,
npr. da sada pred sobom vidim prijatelja, da je šećer sladak i sl. Percepcija
osjetila, apstrahiranje ili formiranje ideja, spoznaja osjetila (»zakon
objektivacije«) uključuju objektivnu vrijednost ideja, a nije moguće ni
zamisliti što bi se dogodilo čovjeku i čovječanstvu kada bi u praksi ljudi
o tome počeli sumnjati. Da se i ne govori o tome kako objavljene istine
predstavljaju svijet za sebe, svijet prije nas, iznad nas, koji će ostati i
poslije nas. Zamislimo npr. kako je Krist bio beskompromisan protiv
grijeha, a kako milostiv prema grešnicima, jer grijeh je grijeh, neovisno
o tome što ljudi misle da on možda ne opstoji.

Posve ispravno govori Daniel-Rops: »Istina je istina *u sebi*; ona je
neovisna od ljudi, koji joj služe; oni je ne mogu izopačiti, jer ona njih
sudi.«⁴² A najmjerodavnija je izjava Ivana XXIII, jer se ta izjava odnosi
na praktični red, na red djelovanja. On piše: »Postoji čudoredni zakon
koji nadilazi vidljivi svijet i samoga čovjeka, koji je posve nuždan i opće-
obvezatan i, konačno, jednak za sve.«⁴³ Može se reći da opstanak objektiv-
nog reda teoretskog i praktičnog područja istina spada u osnovne zasade
kršćanske filozofije i biblijskog morala.⁴⁴

Međuovisnost

Ako se teorija i praksa razlikuju, ne slijedi da se moraju separirati,
dapače, jedna upućuje na drugu, traži drugu kao svoje protegnuće. Teori-
ja traži praksu kao vlastitu oplodnju, dokaz svoje vitalnosti. Teorija je
život koji se prelijeva u drugi život. Neostvarena istina slična je zakopa-
nom zrnju koje nikada ne proklije. Zbog toga se ne može prihvatiti ona
optužba kršćanstva da ono »prisilno« izvodi praksu iz teorije, da je dina-
mika prakse za nj »nasilna« ili »neprirodna«, možda slučajna, tuđa.
Zašto ne prihvaćam tu tvrdnju?

Pogledajmo to sa psihološke perspektive. Teoretski i praktični razum
ne predstavljaju dvije odijeljene sile, iako se međusobno razlikuju. Teoret-

⁴¹ Kao u bilj. 2, str. 112.

⁴² Isto, str. 240.

⁴³ *Mater et magistra*, u izd. Pazin, 1963, br. 205.

⁴⁴ G. Spicq, *Theol. mor. du N. T.*, Paris 1965, sv. I, str. 401.

ski razum spoznaje istinu kao i praktični, ali teoretski ili spekulativni razum sistira u spoznaji, praktični istim proteže na djelo. Teoretski razum dirigira ili upravlja prema djelu, praktični pak primjenjuje, stoga se kaže da teoretski razum *pretežno* biva praktični. Ta je njihova međuovisnost fundirana u strukturi čovječje duše, jer čovjek je sa svim svojim sposobnostima psihosomatsko jedinstvo, i sve u čovjeku konačno teži prema nekom jedinstvu.¹⁵

Još više. Dobrotnost i istinitost (*bonitas et veritas metaphysica*) predstavljaju dva različita aspekta jednog bivstva. Promotrimo ih u dinamici psihološkog funkcioniranja. Ta se dva aspekta uključuju. Kako? Istinitost predstavlja vrednotu, neko dobro, zbog toga je predmet teženja ili atrakcije. Dobrotnost je predmet istinitosti, jer ne bi bila spoznatljiva. Ona teži za spoznajom istine bilo kojega reda, ta je istina predmet teženja, jer je neka vrednota, objekt pak praktičnog razuma jest vrednota ili neko dobro koliko se usmjeruje prema oživotvorenju pod aspektom istinitosti.¹⁶ I to se sve s najmanjim naporom može provjeriti u introspekciji kao i u promatranju činilaca izvan nas. Spoznaja vrednote i teženje za njenim postizavanjem međusobno se uvjetuju, traže, pomažu. Djelo je zajedničko postignuće obiju snaga. Praksa je plod spekulacije, i spekulacija je zahtjev prakse. U znanosti je isto. Teoretska i praktična medicina idu prema praksi, djelu, tj. liječenju, ali se razlikuju.

Pogledajmo međuovisnost teorije i prakse na etičkom polju. Ovaj ili onaj postupak, angažiranost, solidarnost, dijeljenje milostinje, borba za ljudska prava itd. ne proizlaze iz svijeta čiste spekulacije ili teorije. Svaki je konkretni čovječji čin ili djelovanje rezultat ili plod životne mudrosti (razboritosti, pameti), a ova je dijanoetska i poijetska, spekulativna i praktična. Konkretni čovječji čin je djelo, odnosno mora biti djelo *kreposti*. U kreposnom djelu upleteno je znanje i sređenost teženja (afekata, emocija, strasti). Afektivna je komponenta sastavna komponenta svakoga djelovanja, koje doista pripada čovjeku kao čovjeku (njegovoj humanosti ili specifičnosti ljudskoj djelatnosti). Djelovanje će biti ispravno jedino ako pravilno surađuju obje snage. U slučaju njihove nesloge (afektivni »kratki spoj«) i samo djelovanje je neispravno, defektno, nedostojno čovjeka.

Ako uzmemo u obzir to ispreplitanje teorije i prakse, spekulativnih i praktičnih faktora jasno je da uza svu razliku opstoji intimna povezanost između ta dva sektora. Nije nikakvo čudo što konkretna djelatnost sadrži mnoge elemente misterija. Teško je postupati u skladu s razumom i prema uravnoteženom afektivnom tonu. Tu ćemo se uvijek susretati s nekom subjektivnom relativnošću, neizvjesnošću. Lako je prijeći mjeru. Dovoljno se sjetiti suvremene problematike između vertikalne i horizontalne dimenzije. Svako prebacivanje u jednu dimenziju na štetu druge znači neku vrst alijencije, bijega u tuđinu, zastranjenja. A toga zastranjenja ima na pretek.

¹⁵ Sv. Toma, I P. q. 79, art. 11.

¹⁶ Isti, ist. mj. ad 2.

Pretjeranost

Ako ne opstoji objektivni red teoretskih i praktičnih istina, zapadamo u relativizam. Ako ne možemo doprijeti do objekta izvan nas, zatvaramo se u subjektivizam. Važno je da ustvrdimo da je objektivni red istina u sebi autonoman u tom smislu što posjeduje svoju zakonitost. Iz toga izvodimo da je nepovrediv, ujedno da je ideal koji nam ulijeva stalnu dinamiku da mu se približavamo, da ispravljamo sebe i druge u tom približavanju objektivnoj istini.

Kako postupaju oni koji niječu spoznajnoj čovječjoj sposobnosti snagu da se vine do objekta? Da ga spozna? Uočavajući da se mora djelovati, traže pomoć u raznih faktora da osmisle djelovanje. Neokantovci će reći da spoznaja prima svoju sigurnost ako joj se pridruži slobodna volja, ili što nas ovdje posebno zanima — ako spoznaji pristupi praksa, drugim riječima: ako spoznaja postane »la vérité vécue«, kako govori Blondel i neki drugi. U tom smislu ima ih koji govore da »mi stvaramo pogrešku i istinu u sebi«. — Isto tako pragmatisti i moralni dogmatisti previše daju praksi, uveličavaju akciju npr. niječući vrijednost objektivne spoznaje, a preuveličavajući ulogu volje.

Vidi se očito da u svima tim pokušajima dominira akcija na štetu spoznaje. Mi ne stvaramo teoretske istine, niti ih mijenjamo. Mi ih primamo, asimiliramo. Voljom možemo činiti greške, biti odgovorni za greške, jer greška je defekt, a to je čovjek sposoban činiti, ali ne stvaramo istine. Mi smo njezini sluge, učenici. Volja pak može pomoći spoznaji da bude jasnija, da uvjerenje bude jače, ali volja kao impuls htijenja ne realizira fenomen spoznaje, ona nije noetička funkcija, ona spada u pokretne faktore.

Navodi se da su neki protestantski teolozi pretjerali o ulozi prakse na teret spekulacije. Za Karla Bartha tvrde da je nosilac prvenstva prakse u teologiji, kao što je Marx u filozofiji ili u ekonomskoj politici. Protestanti, recimo konkretnije: Barth zazire od toga da se dogme shvate kao doktrinarne premise, teorije iz kojih bi slijedila praksa. Kršćanstvo je, veli, neki *stav*, totalni stav. Kršćanska je doktrina samo *živa osoba* Kristova, a ne teologija.

Razumljivo da katolici ne mogu usvojiti mišljenje da je kršćanstvo samo *stav*, ono je i doktrina ili naučavanje određenih istina. I te istine ostaju iste, iako ih prikazujemo u drugom ruhu, ovisno o mnogim faktorima npr. semiti će ih prikazati više neposredno, slikovito i konkretno; zapadnjaci upotrebljavaju i općenite, apstraktne oblike; filozofi će se služiti filozofskim terminima itd. Važno je da nijedan način izražavanja ne predoči nešto protuslovno ili posve suprotno istini kako se ona izražuje u neposrednom izražajnom postupku, služeći se izrazima one općenite filozofije, donekle dostupne svima, filozofije općenitoga, sveopćeg načina izražavanja i shvaćanja.

Možda su i neki katolički pisci prešli u ekstrem. Možda su previše udijelili praksi na štetu teorije. Možemo li potpisati Schillebecksovu tvrdnju da je ortopraxis princip ili mjerilo verifikacije ortodoksije?

Ortopraksis pokazuje vjernost ortodoksije, piše on.¹⁷ I poziva se na biblijsku sliku »po njihovim ćete ih plodovima poznati«. Čista teorija ne može predstavljati, piše on, osnovu kršćanstva, niti može ta ista teorija po sebi pokazati supstancijalno podudaranje vjerskih formula s misterijom.

Čini mi se da bismo mogli ukazati na mogućnost zastranjenja tog mišljenja, osobito ako se forsira značenje nekih piščevih izraza. Bez sumnje je da se po plodovima pozna stablo, ali stablo je konstituirano u sebi prije nego je dalo plodove. Prije ploda je narav stabla, njegova struktura (Mt. 7,16), to je uvijek neko *određeno* stablo koje daje *određene* plodove, zato se i Krist pita: »Zar se s trnja bere grožđe ili s drače smokve?« (Mt. 7,16) A to će se određeno stablo i idejno označiti po njegovim karakteristikama ili vlastitostima. I tako će ono imati svoju intencionalnu egzistenciju u dušama ljudskim.

Doista, do bitnosti raznih stvari dolazimo nesavršeno, diskursivno, ali dovoljno znanstveno. Bitnosti stvari su nužne, negativno vječne. Nalaze se u svojoj čistoći u Božjem umu. Kada su realizirane, one su kontingentne što se tiče njihove egzistencijalnosti, ali su neprolazne i nužne u svojim konstitutivnim elementima. Te bitnosti predstavljaju objektivne pojmove, realizibilne ili ostvarive pojmovne vrednote.

Da se poslužim primjerom kojim se poslužio isti Schillebecks. On tvrdi da nam nije najprije predana doktrina o Euharistiji, nego da nam je najprije predana euharistijska zbilja, realnost. Naše današnje slavljenje Euharistije reinterpreтира dogmu Euharistije, dakle prema današnjoj praksi tumačimo teoriju ili dogmu, piše on.

Rekao bih da je posve očito kako je u samom ustanovljenju Euharistije prikazana i doktrinalna strana misterija. Dok je Krist ustanovljivao Euharistiju, on je pojmovno izražavao misterij npr. kada je pozvao da konavljamo taj čin (spomen-čin), ili kada je naglasio da se pod onim vinom krije ON, da je to ON. Taj identitet možemo izraziti na razne načine, ali u svakom načinu izražavanja moramo naći taj identitet, tu novu stvarnost ili zbilju, tj. Krista. Euharistijskim sjedinjenjem mi misterij činimo prisutnim, ali ga ne mijenjamo, niti ga pojmovno izrazujemo protuslovno tomu što je rečeno. Uvijek način izražavanja mora označavati realnu Kristovu prisutnost (vere, realiter, substantialiter).

Ako ortodoksija posjeduje svoju zakonitost, potrebno je mnogo opreza kada se kaže da je »ortopraksis kriterij verifikacije ortodoksije«. Rečeno je prije kako istine posjeduju svoju objektivnu zakonitost. Objavljene istine još više. Da nije tako ne bi ni Krist uporno tvrdio kako je u zakonu važna i jedna kovčica (Mt. 5,18). Sv. Ivan u Otkrivenju predviđa najstrašnije kazne za svakoga tko se usudi bilo što nadodati ili oduzeti od riječi te knjige (Otkr. 22, 19). Kako bi apostoli mogli poučavati, kada ne bi znali što moraju poučavati? (Mt. 28,20). Sv. Pavao je željan da pouči druge kako je njega poučio Gospodin (1 Kor. 11,23). On govori o »zdravom« nauku, a ne onom falsificiranom (2 Tim. 4,3). Sv. Ivan govori o određenom nauku, kako ga je on prikazao, a učenicima naređuje neka ne prime u kuću i neka ne pozdravljaju onoga koji ne bi

¹⁷ Kao u bilj. 9, str. 107.

zastupao taj nauk (2 Iv. 10). To uključuje minimalno ovo: tko bi naučavao ili se izražavao tako da bi slušaocima u pamet došao oprečan, dobro je slovan nauk taj bi taj nauk iskrivio.

Ako se u katoličkim spisima ne nalazi drugo do li naglasak na praksi u smislu potrebe da se vjerske istine pokažu plodnima u životu vjernika, tada je sporazum lak. Vjersko se svjedočanstvo dokazuje djelima, ne riječima (Mt. 7,21). S jedne strane sam Krist insistira na određenoj doktrini, s druge strane traži da se ona provodi u djelo, jer nagrada ne dolazi onomu koji samo zna ili naučava, nego onomu koji *vrši* i naučava (Mt. 5,19).

Uostalom sve se to najbolje vidi u pitanju odnosa između kontemplacije i apostolata. Može se reći da u povijesti Crkve nije prestala ona neka napetost između kontemplacije i akcije, između kulta unutarnjosti i vanjštine, povlačenja u nutrinu i izvanjske ekspanzije. Ljudima je teška sinteza i sklad. Lakše im je biti jednostran i pretjerivati u isticanju ove ili one strane. A mudrost je u sintezi u harmoniji.¹⁸ I život je uvijek neka sinteza.

Neka nitko ne rekne da naginjem nekom optimizmu u pretjeranom obliku. Zanimljivo je što piše npr. Rideau da će Crkva, možda poslije tragičnog iskustva, ponovo naći sebe u tome da pokaže više brige oko molitve, kontemplacije, mističnog života, jer da danas kao i sutra u čovječjoj djelatnosti, kako bi rekao Bergson, nedostaje onaj »supplément d'âme«. Hoćemo li poći dalje pa ustvrditi da će ono što su bile monumentalne katedrale pri izlasku iz srednjeg vijeka pripasti velikim kućama za duhovne vježbe?¹⁹

Možemo sa sigurnošću reći da će i dalje djela milosrđa sačinjavati ono što sv. Toma naziva »summa religionis christianae«²⁰ do Paruzije. Ako danas netko dvori bolesnike, pomaže izbjeglice (bez političkih ambicija), ako služi bližnjemu itd., može se reći da se *našao* i da je dokazao *što je*. Njegova se bitnost očitovala, dokazala. Svojim djelima on *svjedoči*. Krist spaja nebo sa zemljom, božansku s ljudskom naravi. Mojsije prelazi s ravnice u brdo, silazi s brda u ravnicu. Traži se ispreplitanje apostolske angažiranosti i dubokog unutarnjeg života. Nije sve u obraćenju duša, niti je sve u promjeni struktura, ali to sve se traži od vjernika ako je potrebno da pomogne bližnjemu, da svjedoči za istinu, da pribavi sreću sebi i drugima.

Svi pokreti u praktičnom životu uključuju neku vrst farizejštine, jer njihovi nosioci ne realiziraju uvijek ideale toga pokreta. Krist se s više gledišta borio protiv farizeja. Jedan od njih je ovaj: farizeji su činili kompromis s grijehom, a bili su neumoljivi prema grešniku. Krist mijenja metodu: s grijehom nema kompromisa, prema prestupniku ili grešniku ljubav i milosrđe. Jer život je u praksi mnogo teži i kompliciraniji nego je sama teorija. Za komunizam i za kršćanstvo u krajnjoj analizi vrijede riječi Ivana XXIII: »Teoretska formulacija, pošto je konačno dana, više se ne mijenja.«²¹ Koliko god u marksizmu mnogo toga bilo

¹⁸ Bogoslovska smotra, 1969, br. 1, str. 3—6.

¹⁹ Kao u bilj. 9, str. 95.

²⁰ Sv. Toma, II—II, q. 3, art 4 ad 2.

u pokretu, mijenjanju, akomodaciji, ipak, u biti filozofskog sistema ostaju, hoćeš-nećeš, dogmatske zasade o prirodi, podrijetlu i svrsi čovjeka, o svijetu i svrsi čovjeka, o svijetu i zakonima ekonomskog poslovanja itd.

Rascjep između teorije i prakse

Kršćanima se zamjera, kako je rečeno na početku, da stvaraju prividno jedinstvo između teorije i prakse. Iz gornjih se refleksija vidi da je to neosnovano. Ta zamjerka nema više oslonu upućena kršćanstvu nego bi imala kad bi bila upućena npr. marksizmu. U spoju, pak, teorije i prakse kršćanstvo se razilazi u mnogočemu od marksizma, npr. u tome što kršćanstvo vjeruje da opstoji objektivni red teoretskih i moralnih istina koji svojom općenitošću i općevažnošću sve nadilazi i sve obvezuje. To marksizam niječe.

Nema sumnje da vjerski život u praksi nije uvijek odraz autentičnog kršćanstva. No, zar se to ne može reći i o drugim nazorima? Vjera je katkada u rukama izrabljivača postala sredstvom tlačenja, ali povijest nas uči da sličnih zloupotreba ima u predstavnika svih doktrina. Sve što kršćani čine u konkretnom životu nije uvijek kršćanski, ali se isto tako ni sve ono što čine npr. marksisti u konkretnom životu ne može proglašiti autentičnim marksizmom. Otpadništvo je svojstveno čovjeku, iako mu nije na čast.

Kako dolazi do rascjepa između ideala i konkretnog života? Aristotel bi odgovorio da je ortopraksis plod pameti ili životne mudrosti (razboritosti), ali, ako nema kreposti (uzdržljivosti, samosvladavanja, enkrateia), pojaviti će se provalija između teorije i prakse. Te provalije ne bi bilo kada bi samo znanje, kao što je učio Sokrat, imalo apsolutnu moć nad požudama i strastima.²² Doktrina, dakle, nije u stanju nametnuti praksu, ona joj može izmaknuti. Kao što se praksa razlikuje od teorije i čovjek se razlikuje od svojih ideala, pa može od njih i odstupiti, dokazati svoju defektnost.

Ako tim riječima damo šire značenje možemo ih usvojiti, naime: »Ljudi sami sebi stvaraju svoju vlastitu povijest«, piše Engels.²³ Ne samo da čovjek nije slijepa igračka ekonomskih uvjeta, kao kršćani moramo reći da Bog maksimalnim superaktiviranjem čovječjih djelatnih sposobnosti pušta čovjeka da nastupa kao čovjek, a to je: samoodredivo. Čovječja djelatnost je odgovorno upravo čovječja. Tragika je u tome što je čovječja moć dvosjekli mač. Iz nje slijede dobra, uzvišena, herojska djela, ali ponekad i zlodjela. Dapače, reći će sv. Toma da u čitavoj prirodi nema paradoksa kao u prostoru čovječje naravi. Zašto? Zato što većina ljudi slijedi prohtjeve biosfere, zoosfere ili sjetilnih prohtjeva, a specifično čovječje djelovanje je ono noosfere, kreposno djelovanje.²⁴

²¹ Ivan XXIII, *Pacem in terris*, br. 159.

²² To je konstantno Aristotelovo naučavanje. Vidi izdanje *Etičke Nikomahu*, Beograd 1958, str. XL. Sv. Toma naučava isto. I on za svako ispravno djelovanje traži ne samo ispravna načela nego da i afektivna sfera bude regulirana kreposću. Nikada se to ne može dovoljno naglasiti. Mnogo puta se traže rješenja raznih problema praktične sfere pa se to rješenje očekuje od samih doktrinarnih načela, što je nepravilno (I–II, q. 58, art. 2)

²³ Pismo Conradu Schmidt, u knjizi kao u bilj. 7, str. 32.

²⁴ Sv. Toma, I P, q. 49, art. 3 ad 5.

Ostaje pitanje: odakle ta prevlast nereda? Nije li čovječja narava sebi defektno konstruirana? Ako uočimo činjenično stanje otkrivamo da u čovjeku svi izvori aktivnosti mogu postati izvori nereda, a to su: znanje — neznanje, osjećajnost — slabost, volja — zloća. Ako izdajstva u praksi proizlaze iz neznanja ili slabosti, sasvim ćemo ih drukčije prosuđivati nego kad bi proizlazile iz hotimičnog neznanja, zloće ili iz doktrine kao takve. Španjolski su osvajači, iako su bili katolici, prema urođenici-ma netaktički postupali, ali bi počinio neoprostivu pogrešku tko bi njihov postupak pripisao vjeri. Tako bismo mogli postaviti upit: proizlazi li stav nekih prema religiji i nosiocima religijske životne orijentacije iz neznanja, slabosti, zloće ili iz same doktrine? I kako ćemo protumačiti ili opravdati njihove ne baš uvijek taktične postupke prema vjernicima?

Kršćanstvo zna da u čovjeku opstoji neka tajna i tamna snaga što se stalno suprotstavlja djelovanju duhovnih, religioznih principa ili ideala. Izdajstvo pračovjeka može nam ponešto osvijetliti taj vrlo složeni problem. A svako se izdajstvo plaća. I to je izdajstvo bilo neograničenih razmjera, jer se odigralo na izvoru rijeke života, u prvih službenih predstavnika čovječanstva. Plod je toga izdajstva bio taj da se u čovjeku poremetila ravnoteža. Pamet je postala zamračena, volja oslabljena, porivi zoosfere potencirani, težnje za idealima izložene tolikim zaprekama.

Ako prirodnoj slabosti čovjeka kao ograničena bića i kontingentne egzistencije pridodamo to skretanje na gore u duši i u tijelu, bit će nam jasnije kako se čovjek nalazi u nemogućnosti da provede u praksu svakolik Božji i naravni zakon. Čovjek nije u stanju biti potpuno čovjekom bez milosti ozdravljenja. Etički ili moralni poziv (a to je specifično čovječja praksa) čovjek ne može ispuniti bez Božje pomoći.²⁵ Tako i u socijalnoj čovječjoj dimenziji opažamo da stvarni čovjek (po kršćanskom realizmu) nije po naravi prvotno odan društvu ili zajednici, nego, na žalost, više egoizmu.

Spomenuli smo da se od kršćanina traži i specifično kršćanska praksa, kršćanska ortopraksis. A zaboravljamo da ta traži mnogo više angažiranja, da je još više ovisna o Božjoj pomoći. Ta se djelatnost ne može zamisliti bez svete ljubavi, bez milosti.²⁶ S tog gledišta čovjek je malen, vrlo malen, gotovo ništa. Zato Krist govori da bez njega čovjek sam ne može ništa činiti (Iv. 15,5).

Uzaludno nam je sanjati o nekom apsolutnom jedinstvu u čovjeku. Kršćanski realizam to dobro zna. Iskonsko izdajstvo uvelo je razdor u čovjeka, a taj je izvor razdora u njegovim odnosima prema drugom čovjeku. Prirođenom defektibilitetu nadodaj osobne zle navike i dobit ćeš sliku koja ti neće dopustiti da se pretjerano pouzdaš u jedinstvo teorije i prakse, znanja i djelovanja. Uvidjet ćeš da ortopraksis i ortodoksija nisu nužno povezani, prema tome da praksa nije u stanju otkriti ili verificirati teoriju, ali može biti očit dokaz izdajstva teorije ili doktrine.

Sv. Pavao je svetac, ali istaknut čovjek. On osjeća u sebi bolnu podvojenost, dva zakona. Unutarnji ga čovjek nagovara da čini dobro, ali

²⁵ Sv. Toma I—II P, q. 109, art. 2.

²⁶ Isti, isto mj. art. 4.

ga neka tamna snaga odvraća. Zakon udova protivi se zakonu onog višeg JA (Rim. 7,18 sl). Htjeti ortopraksu jest u njegovoj moći, ali nije u njegovoj moći *provesti je u djelo*. Zbog tog stanja želio je da bude oslobođen od smrtonosnoga tijela. Zakon Božji i zakon grijeha odražavaju stvarno čovječje stanje. Oni nam tumače trajnu dijalektiku čovječje egzistencije na zemlji. I nikada se kršćanin neće nadati da će čovjek obračunati s tim strukturalnim zakonom pale naravi.

To sve nimalo ne baca kršćanina u očaj. Malen je kao čovjek u svojim očima, ostavljen svojim snagama, velik je kao biće pod impulsom milosti, pod njenim svjetlom, njenom snagom. Isti će Pavao reći da je s tog gledišta svemoguć (Fil. 4,13). Upravo oslonjeni na tu Božju pomoć kršćani su dokazali herojstvo, preporučili svjet na raznim područjima znanosti, umjetnosti, kulture. Kršćanstvo je religija trajnog pomlađivanja u nastojanju stvaranja »novog čovjeka« (2 Kor. 5,17; Gal. 6,15). Ali taj se stvara etičkim i nadnaravnim vrednovanjem, što »naravan čovjek« ne shvaća. I tu će se kršćanstvo i marksizam i unaprijed razilaziti, jer marksizam ne prihvaća nadnaravne čovječje dimenzije.

Zar ta projekcija u nadnarav slabi čovjeka ove zemlje, ovog vremena i prostora? Nipošto. Ne možemo govoriti o »novom čovjeku« prema Evanđelju, ako nije angažiran u dobrim pothvatima i na socijalnom području. Takav je čovjek integralan. A i takav čovjek ne može prijeći okvire etičko-moralnih zasada, jer ne smije činiti što je u sebi zlo da postigne ne znam kako uzvišene ciljeve. Ako, recimo, teži jedinstvu on neće staviti u svoj program mržnju na ljude, ni osvetu.

I tako možemo shvatiti kako kršćanska ortodoksija nameće kršćanima ortopraksu. Između stvaranja novog svijeta i trajnog unutarnjeg preporođivanja nema opreke, naprotiv između njih može opstojati uzvišen sklad. Ljudi su pozvani da se izgrađuju i usavršavaju svakidašnjim vršenjem svojih dužnosti. Kršćanski »novi čovjek« raspolaže jačom snagom da postigne ono za čim po naravi neposredno u svojem ovozemnom zanimanju ide. Takav jasnije vidi svoju poziciju, svoj poziv, njega vodi nesebična ljubav, jer ne može druge ne ljubiti, zbog toga tuđe nevolje, potrebe i radosti smatra svojima.²⁷

Svršetak

Kao kršćani reći ćemo da se kršćanstvo kao doktrina razlikuje od kršćanstva kako ga provode pojedini njegovi pripadnici. To vrijedi za svijet naravnih teoretskih istina čisto spekulativnog a još više praktičnog reda, ponajviše pak to vrijedi za svijet vjerskih istina, jer je vjerski poklad prije svake filozofije, neovisan od svake filozofije, u sebi uzakonjen.

Iz razlike slijedi mogućnost otpada u praksi, nedosljednosti, izdajstva. Misterij izdajstva ostaje, a donekle nam ga tumači čovječje neznanje, subjektivna slabost i zloća. Da, zloća (2 Sol. 2,7), i prema njoj je kršćanin

²⁷ Ivan XXIII, *Mater et magistra*, br. 255; 257.

nepomirljiv, ali prema ljudima je uvijek raspoložen tako da poštuje njihovo dostojanstvo, njihova prava.

Kršćanin ne može provoditi praksu silom, niti pristaje na to da »ognjem i mačem« stvori ortopraksu jedinstvenu s ortodoksijom. Čovjek je, naime, samoodrediv, i jedino takav ostaje čovjek. Ako mu uništiš tu prerogativu, ubio si ga u njemu, uništio si njegovu bit. A tada je suvišno govoriti o čovječjem problemu. Sveo si ga na dio stroja, na ništicu.

Jedino je potrebno ako hoćemo da praksa doista bude ortopraksa i kao takva jedinstvena s ortodoksijom: čovječje angažiranje u znaku svete ljubavi Kristove i pouzdanja u Božju pomoć. Jedno bez drugoga ne ide, odnosno ne ide potpuno. Zbog toga kršćanstvo zastupa onaj »otvoreni« humanizam koji mu daje nade da će istina trijumfirati nad neistinom, krepost nad grijehom, milost nad ljudskom zloćom, da Bog bude »sve u svemu« (1 Kor. 15,28).